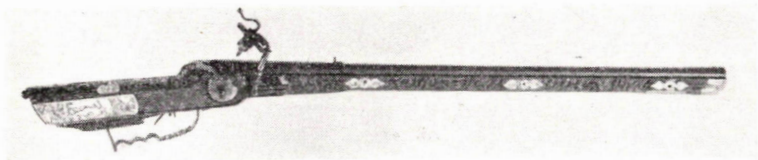

Kauko Rekola:

RATASLUKKOINEN TUSSARI

Sotamuseon asekokoelmat edustavat valtaosaltaan tuliaseiden historian nuorinta aikakautta antaen siten monin harvinaisin kappalein ja jopa ehkä aivan ainutlaatuisinkin kokeilumallein erittäin selvän kuvan siitä runsaan vuosisadan kuluessa tapahtuneesta valtavasta kehityksestä, joka nallilukkoisesta, suustaladattavasta kivääristä on johtanut nykypäivien automaattiaseseisiin. Vieläpä 1700-lukukin piilukkoisine pitkine ja lyhyine aseineen on melko runsaasti edustettuna museon asekokoelmissa, mutta sitä varhaisempaa kehitystä valaisee näissä kokoelmissa muutamien kotimaisten sieppolukkoisten metsästysaseiden ohella ainoastaan yksi 1600-luvun lopulta peräisin oleva rataslukkoinen tussari.

Tämä viimemainittu ase on monessakin suhteessa omiaan herättämään siksi suurta asehistoriallista mielenkiintoa, että sen esittely tämän vuosikirjan sivuilla on paikallaan. Tähän on syytä ennen kaikkea sen takia, että aseeseen lukko-laite, n.s. rataslukko, on kaikesta erikoisuudestaan huolimatta jäänyt meikäläiselle yleisölle suomenkielisen ammatik kirjallisuuden puutteessa melko epäselväksi käsitteeksi. Muulta rakenteeltaan on ase tyypillinen oman aikakau-

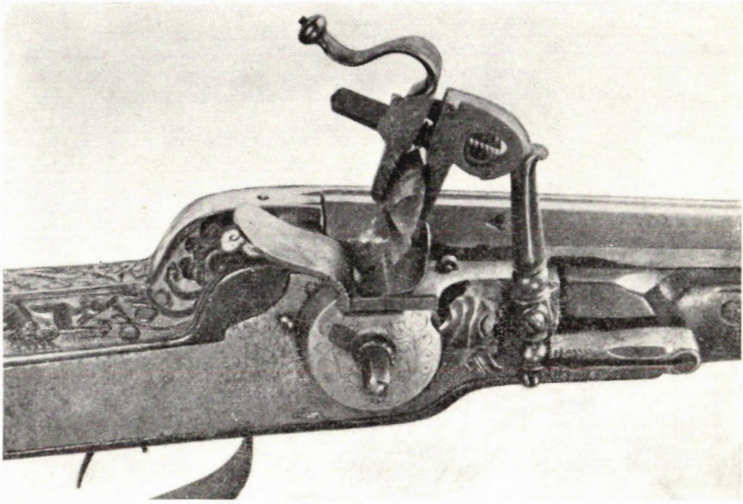
Kuva 1. Rataslukkoinen tussari, kuulunut perimätiedon mukaan aikoinaan Kaarle XII:lle. SM 348.1.

Wheel lock rifle musket, which, according to tradition, belonged to Charles XII.

tensa valmiste ja myös sellaisena monilta yksityiskohdiltaan mielenkiintoinen. Erikoista museollista arvoa antaa aseelle sen alkuperään liittyvä perimätieto, jonka mukaan tussari olisi kerran ollut Kaarle XII:n omaisuutta.

— — —
Lunttulukko sekä taulakäyttöinen sienilukko — jossa siinäkin taulan sytyttämiseen tarvittiin lunttua — edustavat tuliaseiden vanhimpia lukkotyyppejä. Tällaisilla alkeellisilla lukkolaitteilla varustettujen aseiden tulinopeus oli sängen alhainen ja käyttövalmius vähäinen liittyen luntusytytykseen myös monia muita varjopuolia. Siten oltiin sateisella säällä pakoitettuja käyttämään palavan luntun suojelemiseksi erityisiä luntunsuojustimia. Yöllisissä hyökkäyksissä paljastivat lisäksi palavat luntut aseiden käyttäjän viholliselle.

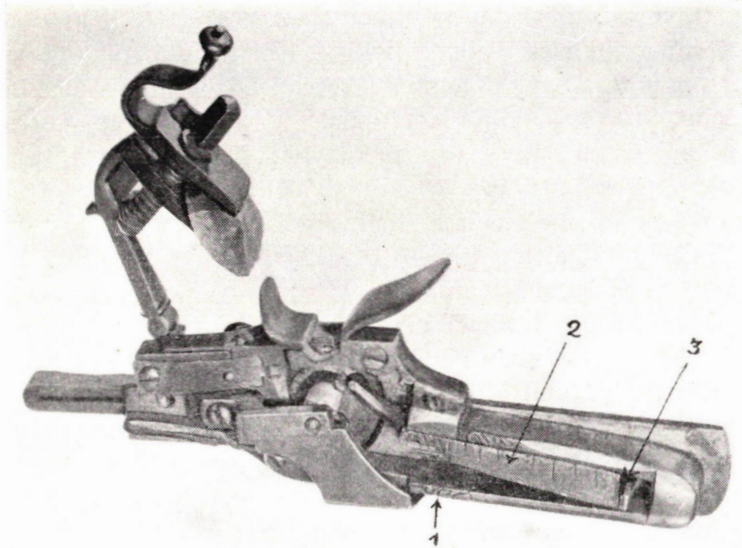
Nämä sekä monet muut luntun käyttöön liittyvät varjopuolet pakoittivat jo varhain etsimään keinoja välittömän sytytyksen aikaansaamiseksi piikiven avulla. Näiden pyrkimysten tuloksena keksittiin joskus 1400-luvun lopulla rataslukko. Tämä keksintö perustui jo aikaisemmin käytössä olleeseen erilliseen tuluslaitteeseen, jossa sytytys tapahtui siten, että pyörivä uurteinen ratas hankasi hanan

*Kuva 2. Rataslukko ulkopuolelta.
Wheel lock (outside).*

leukojen väliin sovitettua piikiveä. Kun tämä sytytyslaite sovitettiin ampuma-aseeseen, niin silloin oli rataslukkoinen musketti valmis. Ensimmäisenä näyttää rataslukko tulleen käytäntöön Etelä-Saksassa, mutta myös muualla oli tämä lukkolaite samoihin aikoihin tunnettu. Niinpä tava-taan Leonardo da Vincin piirroskokoelmissa useitakin rataslukkómalleja. Uusi keksintö levisi 1500-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä nopeasti ympäri Euroopan. Ruot-si-Suomessa se tuli jossakin määrin käytäntöön Kustaa Vaasan ensimmäisinä hallitusvuosina.

Rataslukkoa on esiintynyt aikojen kuluessa muutamina eri muunnoksina, joiden keskinäiset eroavaisuudet rajoit-tuvat kuitenkin lähinnä lukkojousen sijoitukseen joko lu-

Kuva 3. Rataslukko sisäpuolelta, viritettynä. 1. iskujousi, 2. viritystanko, 3. viritystangon salpa.
Wheel lock (inside).

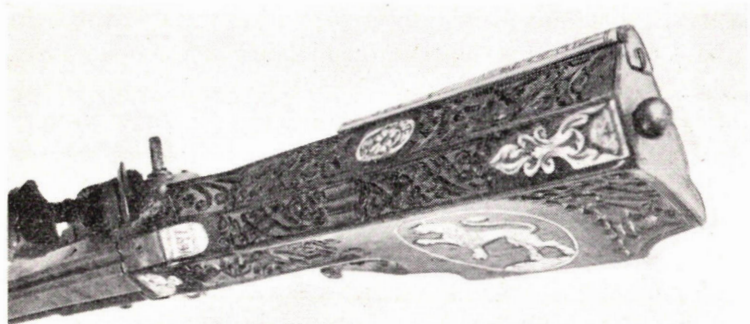
kon sisä- tai ulkopuolelle sekä muutamiin muihin toisarvoisiin seikkoihin. Sotamuseon rataslukkoinen tussari edustaa yleisintä käytännössä ollutta mallia ja on myös siten sopiva esittelyn kohteeksi.

Kuva n:o 2 esittää rataslukkoa ulkopuolelta. Avoimen sankkipannun alla nähdään siinä lukon sisäpuolelle sijaitsevan rattaan kukka-aiheisin kaiveruksin koristeltu messinkinen kansi, jonka keskeltä ulkonee erikoisen avaimen avulla viritettävän ratasakselin nelisärmäinen pää. Sankkipannun pohjassa on leikkaus, jossa pyörähtävän rattaan uurteet iskevät kipunän hanaan avulla rattaan päälle kää-

nettävästä piikivestä, sytyttäen siten sekä sankkipannussa olevan ruudin että piipun perässä olevan reiän kautta la-
tausruudin. Sankkipannun takapuolella on ampujaa kipi-
nöiltä suojeleva kilpi ja etupuolella sankkipannun kansi,
joka kuvassa näkyy auki vedettynä. Tämän kannen alla
lukkokiilissä olevaa pyöreätä, sivuleikkauksin varustettua
nastaa painamalla ponnahtaa kansi sankkipannun suojaksi.
Tämän sulkulaitteen ansiosta voidaan asetta kuljettaa la-
dattuna ja laukaisuvalmiina.

Kuvassa n:o 3 nähdään ratasluukko sisäpuolelta. Ratas-
akselin sisäpuoliseen päähän on kiinnitetty kolminivelinen
ketju, jonka toinen pää on kiinni iskujousen vapaassa, pit-
kässä alavarressa. Kun lukko avaimen avulla viritetään,
nostaa mainittu ketju rattaan kiertyessä iskujousen vartta
ylöspäin. Iskujousen molempien varsien välissä on viri-
tystanko, joka kääntyy etuosassa olevan akselin ympäri
jousilevyn painaessa sen yläpäätä rattaaseen. Ratasta vi-
ritettäessä tarttuu tämän viritystangon yläpäässä oleva
hammas rattaassa olevaan koloon estäen siten ratasta pa-
laamasta alkuperäiseen asentoon, mihin sitä iskujousen ala-
varsi yllä mainitun ratasketjun välityksellä voimakkaasti
vetää. Viritystankoa pitää tässä asennossa jousen vaiku-
tuksen lisäksi lukon takaosassa oleva joustava salpa, jossa
oleva kynnys painuu viritettäessä tukemaan viritystangon
alavartta.

Myös liipaisinlaite on sangen mielenkiintoinen. Varsi-
nainen liipaisin on kaksivartinen, jousilaitteella varustettu,
akselin ympäri kiertävä vipu, jonka ylävarsi on pykälöity.
Kun liipaisimen alavartta painetaan taaksepäin, tarttuu tä-
män liipaisimen edessä olevan, myös joustinlaitteella va-
rustetun herkkyysliipaisimen yläpäässä oleva hammas lii-
paisimen ylävarressa olevaan pykälään pitäen täten liipai-

*Kuva 4. Luu-upotuksin ja puuleikkauksin koristeltu saksalaismallinen perä.
Butt-end of a German design, ornamented with bone and wood carvings.*

sinta viritysasennossa. Myös kuvasta näkyvästä herkkyyshiipaisimen piikkimäisestä alavarresta painettaessa vapautuu hiipaisimen ylävarsi, painuen jousilaitteensa vaikutuksesta taaksepäin ja painaen viritystangon salpalevyn taaksepäin ja samalla itse viritystankoa ulospäin. Viimemainitun liikkeen vaikutuksesta vapautuu viritystangon yläpään hammas rattaassa olevasta kolosta, jolloin iskujousi pääsee vapaasti vaikuttamaan: ratas kiertyy nopealla liikkeellä alkuperäiseen asentoonsa iskien samalla kipinöitä sen päälle hanan avulla käännetyistä piikivestä.

Lunttulukon rinnalla oli rataslukko monessa suhteessa ylivoimainen, jopa siinä määrin, että sitä alunperin pidettiin suorastaan "turmiollisena". Uuden keksinnön etevämyyttä valaisee erinomaisesti seuraava keisari Maksimilianin Itävallan säädyleille 1518 osoittama kirje, jossa sanotaan mm. seuraavaa: "... Koska muutamat salassa kantavat pyssyjä vaatteittensa alla, niin on kiellettävä kantamasta

ja omistamasta sellaisia pyssyjä, jotka itsestään lyövät tulta, ja kaikkia lukkoseppiä on kiellettävä valmistamasta sellaisia.”

Rataslukon monimutkaiseen rakenteeseen liittyi kuitenkin sellaisia haittoja, jotka estivät sitä erikoisesti sotilasaseissa pääsemästä yleiseen käytäntöön. Lukkoja oli vaikeata pitää puhtaana, mikä niiden toiminnan kannalta olisi ollut tärkeätä. Rataslukko oli edelleen herkkä menemään epäkuntoon, ja pitkäaikainen käyttö oli luonnollisesti omiaan heikentämään sen toimintavarmuutta. Siten kuuluivat esim. rattaan uurteet ajan mukana sen pystymättä enää iskemään kipinää piikivestä, jonka viimeainitunkaan sytytyskelpoisuuteen ei aina ollut luottamista.

Näistä ystistä — sekä luonnollisesti myös kalleutensa takia — ei rataslukko kaikista eduistaan huolimatta pystynyt syrjäyttämään lunttulukkoa varsinkaan jalkaväen aseissa. Ratsuväelle merkitsi kuitenkin rataslukkoisen aseiden suuri ampumavalmius ja käsittelyn helppous siksi huomattavaa etua, että se tuli ratsuväen karabiineissa ja pistooleissa yleiseen käytäntöön. Vielä v:n 1695 ruotsalainen ratsuväkikarabiini oli rataslukkoinen. Metsästysaseissa tuli rataslukko 16. ja 17. vuosisadalla melko yleiseen käytäntöön.

— — —
Muulta rakenteeltaan on Sotamuseon rataslukkoinen tusari mitä puhdastyylisin 1600-luvun loppupuolen valmiste.

Aseen 8-tahkoinen piippu, jonka kammio-osan päällä on pitkähäkö uurre, on kaliiperiltaan 16 mm, mikä n.s. pistoolikaliiperi oli sen ajan metsästysaseissa tavallinen. Piipun sisällä on 8 rihlaa, jotka 1500-luvun puolivälin jälkeen olivat tulleet mm. metsästysaseissa yhä yleisempään käytäntöön. Aseen tähtäyslaitteen muodostavat leveähkö, hah-

lolla varustettu jalkatähtäin sekä piipun suuhun upotettu messinkinen kiilajyvä.

Tussarin runko on ruskeaksi kiilloitettua pähkinäpuuta, ja se on koristeltu taidokkain puuleikkauksin sekä varsinkin saksalaisissa metsästysaseissa hyvin tavallisin, kaiveruksin koristelluin luu-upotuksin, jotka puuleikkausten tavoin ovat koristelultaan kukka- tai eläinaiheisia. Aseen perän leveässä poskituessa oleva luu-upotus esittää renkaan sisällä olevaa leijonaa. Perän oikealla puolella olevan ampumatarvikelokeron vedettävä, luupäälysteinen kansi on koristettu alastonta naista esittävällä kaiveruksella.

Aseen perä on n.s. saksalaista mallia: lyhyt — 20 sm liipaisimesta tukin yläkärkeen — ja kaulaton sekä epäsäännöllisen kulmikas. Sen vasen puoli on oikeata huomattavasti leveämpi sekä loivasti kovera tarjoten siten ammuttaessa mukavan poskituen. Olkapäätä vasten ei aseella perän lyhyiden ja sen muodon vuoksi ole voitu ampua. Liipaisimen suojana on pitkä liipaisinkaari, jonka oletetaan yleensä olevan peräisin vanhan jalkajousen liipaisutangosta. Sen tukevan otteen saamiseksi, mihin kömpelö perä ei juuri tarjoa mahdollisuuksia, on liipaisinkaareissa erikoiset sormisijat vasemman käden keski-, nimetön- ja pikkusormea varten.

Aseen saksalaisen alkuperän näyttää vahvistavan tähänjalan edessä löytyvä leimaus, jossa kukkakoristeen yläpuolella ovat kirjaimet WK. Tämänkaltaista valmistusmerkintää käytti nimittäin Bautzenissa 1600-luvun lopulla toiminut aseseppä Wentzel Kutschera. Samat nimikirjaimet esiintyvät yksinkertaisena kaiveruksena piipun kamio-osan sulkevan peräruuvin yläpinnassa. Peräruuvin ta-

*Kuva 5. Tähtäinjalan edessä oleva
leimaus.
Stamp in front of sight foot.*

kana olevaan luu-upotukseen on kaiverrettu valmistusvuosi 1697.

Tussarin koko pituus on 104 sm, piipun pituus 77 sm ja tussarin paino 3.550 gr.

— — —
Kuten alussa jo mainittiin, liittyy tähän Sotamuseon rataslukkoi-
seen tussariin perimätieto, jonka mukaan se alunperin olisi ollut
Kaarle XII:n omaisuutta. Jollakin metsästys-
retkellään olisi Kaarle-
kuningas sitten saman

perimätiedon mukaan lahjoittanut aseensa metsästyssu-
rueessaan mukana olleelle Charpentierille. Kuljettuaan
aluksi sukuperintönä Charpentierin suvussa siirtyi ase su-
kulaisuussuhteiden perusteella Stenrothein suvulle sekä
vihdoin eräältä viimeisimmältä suvun jäseneltä hiukan en-
nen viime sotia Sotamuseon omaisuudeksi.

Se Charpentier-suvun jäsen, johon mainittu perimätieto
liittyy, lienee ollut v:nä 1662 syntynyt Robert Charpentier.
Hänen isänsä Toussant Charpentier oli liittyyttyään 30-vuo-
tisessa sodassa Kustaa II Aadolfin armeijaan asettunut
Ruotsiin tullen tämän ranskalaisen suvun ruotsalais-suom-
alaisen haaran kantaisäksi. Toussant Charpentier kuoli
1683 Turun läänin jalkaväkirykmentin everstiluutnanttina
Hauholla omistamassaan Hahkia!an kartanossa. Robert

Charpenties palveli ensin Aatelislipustossa sekä siirtyi sitten luutnanttina Suuren Pohjan Sodan alettua Hämeen lääniin kahdennusväkeeseen, jonka rykmentin mukana hän osallistui sotatoimiin Karjalan kannaksella ja Inkerinmaalla. Majurin arvon saavuttaneena kuoli Robert Charpenties 1710 sodassa saamiinsa haavoihin.

SOUVENIRS OF CHARLES XII IN THE WAR MUSEUM

The wheel lock rifle musket, which is the subject of this section according to tradition originally belonged to Charles XII. On some hunting trip he had presented a member of the Charpentier-family with the weapon. After having been passed down as a family heirloom it finally became the property of the War Museum.

The member of the Charpentier family with whom the tradition is associated was perhaps Robert Charpentier, born in 1662. His father, Toussant Charpentier, after joining the army of Gustavus II Adolphus in the 30 years' war settled down in Sweden and became the founder of the Finnish and Swedish branch of this French family. In 1683 Toussant Charpentier died at Hauho on the estate he owned as a lieutenant-colonel of the infantry of Turku province. At first Robert Charpentier served under the colours of nobility and then at the beginning of the Great War of the North he became a lieutenant of the Tavastehus läns fördubbl. inf. reg. With its regiment he took part in the military operations on the Carelian isthmus and in Ingermanland. After having become a major Robert Charpentier died of wounds in 1710.

In the wheel lock musket in question there is a stamp

with the initials W. K. above a flower design on the barrel in front of the sight foot. It seems probable that these initials refer to Wentzel Kutschera, an armourer, who lived towards the end of the 1600's in Bautzen. The year 1697 was engraved in the bone inlay behind the back screw.